

BO SIEGBAHN:

Blockbildning

I det dagliga politiska livet framstår ofta motsättningarna mellan blocken som relativt obetydliga. Många hävdar därför att någon uppdelning av de politiska församlingarna i två block inte skulle vara motiverad.

Sverige har dock kommit långt på de små stegens väg mot socialism genom införandet av löntagarfonderna, expropriationen av pensionstagarnas besparingar m m. Därför är det viktigt att tvinga fram en diskussion om de långsiktiga konsekvenserna av de nuvarande politiska tendenserna.

Vilket slags samhälle vill vi utveckla?

Ambassadören och f d riksdagmannen Bo Siegbahn bor numera i Frankrike.

1 900-talets europeiska historia präglas i stor utsträckning av en nationell och internationell blockbildning. Båda hänger i viss mån samman: på ena sidan står vad som helt allmänt kan betecknas som socialism och på den andra sidan vad som, mindre allmängiltigt, kan sägas vara liberalism/konservatism eller i svensk tappning borgerlighet.

Dessa två motsatsställningar är inte begränsade till Europa. Det finns ett betydande antal länder i övriga världen som med större eller mindre rätt förklarar sig sympatisera med det ena eller det andra blocket. Därutöver finns flera länder som, ofta på ganska tvivelaktiga grunder, säger sig vara alliansfria dvs utan närmare anknytning till någondera sidan och som med hänvisning härtill deltar i de s k alliansfria ländernas konferenser och resolutioner.

Det har givetvis tidigare funnits allianser av olika slag men de har ofta varit ganska kortlivade och beroende på en tillfällig intressegemenskap, som efter några år brutits. Det väsentligt nya i dagens läge är att blocken, åtminstone formellt, baserar sig på ideologiska motsättningar. Historiskt finns det dock en viss motsvarighet i tidigare religionskrig.

Uppenbart är också att de, åtminstone från Västs sida, inte beror på några ekonomiska problem. Vid sidan av ideologiska orsaker kan man egentligen endast tänka sig imperialistiska traditionella motiv. *För egen del* tar naturligtvis Öst helt avstånd från sådana motiv, samtidigt som man enligt gammal rutin påstår att sådana präglar Västs handlande.

Även i Väst finns det skribenter som inte är kommunister men som ändå i likhet med redaktör Gunnar Fredriksson

hävdar att det under efterkrigstiden snarare varit Väst som visat aggressivitet och att Öst endast önskade fred och säkerhet.

Det är inte obegripligt att detta spänningstillstånd som föranlett oerhörda rustningskostnader blåst nytt liv i olika pacifistiska rörelser i Väst (i Öst tillåtes ingen sådan) vilka ivrigt påhejats och finansiellt stötts av Öst. De tankegångar som ligger bakom dessa rörelser har inte alltid klart redovisats. Några synes ansluta till tankegångar som Fredrikssons, andra

Det väsentligt nya är att blocken baseras på ideologiska motsättningar.

menar att reella motsättningar finns men att de i allt väsentligt skulle kunna lösas genom en avrustning, särskilt av atomvapen; andra åter hävdar att krig under alla förhållanden är moraliskt oacceptabelt.

Den i Väst förhärskande uppfattningen är emellertid att så länge Öst håller halva Europa i ett totalitärt järngrepp och förhindrar demokratiska rörelser kan inte ett normalt fredstillstånd upprättas.

Det är heller ingalunda säkert att pacifiströrelsen på sikt har en fredsfrämjande eller utjämnande effekt. Det kanske ökar förhoppningarna i Öst att utan krig, vilket måste te sig i stort sett lika lite önskvärt på båda sidor, uppnå sina politiska mål, möjligen med mindre, väl avvägda militära insatser i ett slutskede.

Det är inte motiverat att i denna artikel, som huvudsakligen skall handla om den nationella blockbildningen, närmare analysera internationella motsättningar. Där emot kan det vara på sin plats att kortfat-

tat beröra vilken inverkan de internationella förhållandena kan tänkas ha på den nationella blocksituationen.

Kommunismen går tillbaka

Internationellt är det ju den speciella varianten av socialismen, nämligen kommunismen, som står som motståndare till den borgerliga/liberala åskådningen. Inom Västeuropa kan man konstatera att kommunismen är på starkt tillbakagående ända sedan 40-talet. Kommunismen hade då i Frankrike närmare 30 % av rösterna för att i dag ligga under 10 %. I Sverige är motsvarande siffror över 10 % mot i dag 4–5 %. Dessutom bör kanske tilläggas att de västeuropeiska kommunistpartierna i viss utsträckning tagit avstånd från den ryska kommunismen och börjat beteckna sig som "eurokommunister" och vanligen också som anhängare av demokratin.

Vid sidan härom finns socialistiska eller socialdemokratiska partier som ofta i princip tar avstånd från de kommunistiska partiernas inriktning samtidigt som de i olika sammanhang kan vara beroende av dessas stöd för att få igenom vissa egna förslag i politiska församlingar och i det syftet även låtit dem ingå i regeringskoalitioner. Ofta har de även (utom vid valtillfällen) deklarerat sin anknytning till marxismen eller — något vagare — till socialismen.

Det förefaller uppenbart att kommunismen, i första hand i Europa, men även i Öst, är på tillbakagång. Detta kan vara till fördel för socialismen/socialdemokratin. Det blir svårare för motståndarna att peka på kommunismen och hävda att socialismen i grunden är samma andas barn med samma långsiktiga målsättningar, en-

dast med en försiktigare och långsammare framgångstakt. Samtidigt som de tidigare kommuniströsterna i stor utsträckning beräknas komma socialistpartierna till del och därigenom stärka dem. Å andra sidan kommer socialisterna vid kommunistpartiets bortfall härigenom att framstå som ett ytterlighetsparti till vänster, vilket har vissa taktiska nackdelar.

Nästan jämnstarka grupper

I flertalet västeuropeiska länder råder sedan många år ett spänningstillstånd mellan två, märkligt nog nästan jämnstarka grupper, som kan karakteriseras som blockbildning. Spänningstillståndet är dock av olika styrka. Minst framträdande är det i Schweiz och Finland. Detta sammanhänger givetvis med att de traditionellt har samlings- eller åtminstone koalitionsregeringar som skär igenom blockgränserna. Även i några av de större länderna kan man spåra en viss uppluckring av motsatsförhållandet. I Västtyskland har socialdemokratin genom antagandet av Godesbergprogrammet i slutet av 60-talet gått fram på en mindre doktrinär linje. Även i Storbritannien har genom stort avfall från labourpartiet och skapandet av ett nytt parti genom sammanslagning med det liberala partiet en ny, mindre blockbetonad situation uppstått.

Det är onekligen så att i det dagliga politiska livet framstår ofta motsättningarna mellan blocken som relativt obetydliga och det är därför heller inte så underligt att det framkommit synpunkter om att uppfattningarna egentligen inte är av så grundläggande natur att det skulle motivera en uppdelning av de politiska församlingarna i två block. I Sverige har den-

na synpunkt (mellan valen) företrädesvis framförts på socialdemokratiskt håll. Därvid bör man hålla i minnet att den socialistiska sidan redan i stort sett omfattar halva väljarkåren och att därför varje tal om avskaffande av blocktänkandet i realiteten innebär att ett eller flera av de borgerliga partierna skulle säkra en socialdemokratisk dominans i en regering, som självfallet skulle ha socialdemokratisk statsminister och i huvudsak ha ett socialdemokratiskt handlingsprogram. I den mån liknande tankegångar förts fram från borgerligt håll har bakom troligen legat en viss nostalgi över gångna tider då man,

Så länge Öst håller halva Europa i ett totalitärt järngrepp och förhindrar demokratiska rörelser kan inte ett normalt fredstillstånd upprättas.

visserligen i en annan situation, fått regera tillsammans med socialdemokraterna och också fått större gehör för vissa centrala önskemål.

I Frankrike har liknande reaktion mot blockuppdelningen ibland kommit fram. Före finansministern och nuvarande ordföranden i EG-kommissionen Delors skrev förra året en bok tillsammans med en borgerlig journalist, där huvudtanken var att "endast genom samarbete kan vi komma ur den nuvarande krisen". Det var helt andra tongångar än de som vid "maktillträdet" 1981 framfördes av segerrusiga socialister, som t ex den dåvarande kulturministern Jack Lang: "Ur nattens mörker har vi nu stigit ut i solen". Efter endast något år vid makten och genomförandet

av ekonomiskt ruinerande reformer tvingades dock regeringen att ge sig in på något av en åtstramning som företrädde uppenbara likheter med vad de liberala rekommenderat.

Men även den förra presidenten, Giscard d'Estaing har uttalat sin sympati för ett samarbete över blockgränserna. Den svenske ambassadören i Paris, Carl Lidbom, som tidigare varit entusiastisk över det socialistiska maktövertagandet, tvingades vid en offentlig diskussion efter valet 1986 förklara att skillnaderna mellan de båda blockens praktiska politik inte kunde bli så stora "enär handlingsmarginalerna i verkligheten är små".

I Västeuropa är kommunismen starkt på tillbakagång ända sedan 40-talet.

Det är naturligt att det för många människor ter sig olyckligt att "nationen splittas i två delar", som ägnar mycken kraft på att kanske mer bekämpa varandra än att gemensamt söka lösa de många in- och utrikespolitiska problem som dagens värld i rikt mått bjuder på. För Sveriges del kan man också säga att det på 30-talet fanns en ganska stor enighet mellan de politiska partierna om att bygga upp ett välfärdssamhälle, även om vägarna inte var helt gemensamma.

USA — en förebild?

Med utgångspunkt från uppfattningen att olikheterna mellan höger och vänster inte är så stora i Europa pekar många på USA och konstaterar med en viss avund att det här ofta händer att stora grupper från ena

partiet röstar med det andra partiet och att detta tillämpat på Europa skulle kunna ge utrymme för ett ganska olika politiskt system, där man valde representanter huvudsakligen efter det förtroende kandidaterna ingav och där sålunda de valdas personlighet och omdöme kunde spela en avgörande roll i stället för partidisciplinen.

Argumentet låter bestickande och säkert kan åtskilligt göras för att parlamentet och dess överläggningar kunde göras mer personligt färgade — och mer underhållande. Men man måste ha i minnet att i USA står båda partierna på samma ideologiska grundval, nämligen kapitalismen, med vad detta innebär i olika avseenden. Så är, enligt deklARATIONER från representanter för alla politiska partier, inte förhållandet i Europa. Där förklarar representanter för de olika slagen av socialistiska partier ständigt, åtminstone i högstämda sammanhang, att det parti de företräder är en anhängare av socialismen.

Vad innebär socialisering?

Vad detta konkret innebär är dock mycket svårt att närmare utreda. I relativt liten utsträckning anger man klart att ett framtida mål är näringslivets socialisering, och de följdverkningar på de flesta av samhällets områden som en sådan monopolisering oundgängligen måste medföra.

Om man skall gå till tillgängliga dokument kan man konstatera att det tidigare omnämnda tyska Godesbergsprogrammet inte innehåller några klara socialiseringsplaner.

Det franska, för socialisterna och kommunisterna Gemensamma Programmet från 1971 innehåller krav på socialisering av återstående privata delar av bank- och

försäkringsväsendet samt därutöver socialisering av nio huvudområden av det industriella livet. Samma krav återupprepades i Mitterrands program inför presidentvalet 1981 och antogs därefter även av det socialistiska partiet. Efter valsegern genomfördes även dessa socialiseringar.

För Sveriges del sades något obestämt i det socialdemokratiska efterkrigsprogrammet 1948 bl a att en planmässig folkhushållning skulle skapas som skulle garantera full sysselsättning och effektivt utnyttjande av samhällets produktiva tillgångar samt att "i all den omfattning det är nödvändigt för att förverkliga en sådan hushållning i samhällets ägo överföra naturrikedomar, industriföretag, kreditanstalter och transportmedel". I senare program har denna svepande formulering nedtonats väsentligt. Senare har flera företrädare för socialdemokratin, som Olof Palme, nöjt sig med att säga att socialism är solidaritet, att hålla om varandra.

I Frankrike diskrediterades av utvecklingen redan under socialistregeringens första tid dess politik mycket kraftigt och den borgerliga regeringen efter 1986 års val påbörjade en omfattande avsocialisering. Det är därför svårt att tänka sig att socialiseringspolitiken skulle inom de närmaste åren kunna återupptas, även efter Mitterrands valseger, i all synnerhet som han förklarat att återsocialisering ej vore aktuell.

I Sverige präglade Gunnar Sträng i opposition mot alltför ivriga socialiseringsanhängare vid en partikongress satsen att "vi kan billigare och bättre kontrollera näringslivet utan att formellt överta äganderätten".

Svenska förhållanden

Finns det mot bakgrund av dessa fakta anledning att förmoda att nuvarande blockbildning kommer att bestå? Är inte de påstådda motsättningarna i verkligheten uppspelade och mer ett uttryck för maktkamp mellan olika grupper som med tiden kan förväntas avklinga?

Mycket kan synas tala för detta. I den dagliga debatten och vid valkampanjer rör det sig ju vanligen om begränsade frågor som några miljoner mer eller mindre till kultur, försvar, undervisning etc. Man talar sällan om de långsiktiga målen för politiken, kanske därför att få är kompetenta att se långt in i framtiden, kanske

Något sådant som expropriationen av pensionstagarnas besparingar har aldrig tidigare inträffat i Sverige och det är väl tveklaktigt om det skett utanför de totalitära staterna.

även därför att dessa mål kunde te sig mera oroande för motståndare och ljumma anhängare. En väsentligt bidragande faktor är naturligtvis den särskilt i Sverige numera korta mandattiden som gör att valen i realiteten endast gäller en mycket begränsad tid, under vilken inte de negativa långsiktiga konsekvenserna av olika vallöften och propåer behöver konfrontera politikerna och uppdragas av väljarna. Samtidigt hinner inte alltid de långsiktiga positiva effekterna av kanske för dagen impopulära åtgärder mogna ut, varför det inte ter sig särskilt lockande att framföra sådana förslag.

De små stegens väg

Men om man söker ställa samman olika förslag till åtgärder kanske bilden ter sig annorlunda. I Sverige har man föreslagit (och genomfört) vad som oriktigt kallats löntagarfonder. Eftersom en klar majoritet av väljarna vid alla opinionsmätningar varit negativ mot dessa sades det, trots att alla partiutredningar som gjorts gått i en annan riktning, att de endast skulle vara begränsade till några år och att styrelserna skulle utses i demokratisk ordning. När nu några år gått, ser man, att några val

Det är viktigt att tvinga fram en diskussion om de långsiktiga konsekvenserna av de nuvarande politiska tendenserna.

inte kommer att äga rum till dessa styrelser och att man visserligen inte skall fortsätta dem, men att de skall ersättas med något annat som har samma effekter. I förlängningen kan man förutse en socialisering, eller om man så vill kalla det, ett förstatligande av alla stora och medelstora företag, eller åtminstone ett avgörande statligt inflytande. För detta krävs ju normalt endast omkring 10 % av aktierna om de övriga är någorlunda spridda.

Sedan bör man nämna expropriationen av pensionstagarnas besparingar via försäkringsbolagen, vilken blir speciellt anmärkningsvärd genom att denna kapitalkonfiskation i strid med all demokratisk ordning endast drabbar visst kapital. Något sådant har aldrig tidigare inträffat i Sverige och det är väl tvivelaktigt om det över huvud taget skett i något annat land, utanför de totalitära staterna.

Principiellt kanske ändå viktigare är den socialistiska attityden till varje försök att avlasta det allmänna en viss del av t ex sjukvården och barnomsorgen. Särskilt intressant är den säkerligen uppriktiga kören av socialister som i detta sammanhang påstått att ett privatiserande av vissa funktioner skulle väsentligt försämra verksamheten.

Av dessa för alla välkända exempel skulle jag vilja dra den slutsatsen att socialdemokraterna sakta men bestämt är på väg mot en socialisering av det svenska samhället. De små stegens väg. Säkerligen står denna färdriktning oklar för många inom partiet, särskilt "gammalsossarna" för vilka det väsentliga varit skapandet av ett socialt rättvisare samhälle och inte statssocialisering.

Det är även ganska troligt att många av de ledande socialdemokraterna inte är klara över vart denna långsamma utveckling på sikt leder. Denna kolartro på att statliga lösningar på alla problem alltid är de bästa har sin egen logik. Har man en gång valt en rörelseriktning, krävs kraftiga incitament för att ändra den. Det är därför helt rimligt att Ingvar Carlsson med ärlig övertygelse kan bli upprörd när det från motståndarhåll sägs att skillnaden mellan kommunism och socialdemokrati i väsentliga avseenden inte är så stor. Det är även därför det är så viktigt, inte minst för vettiga personer som han, att man tvingar fram en diskussion om de långsiktiga konsekvenserna av de nuvarande politiska tendenserna.

När socialdemokraterna i förra valet till en väsentlig del lyckades behålla makten genom ett påstående att moderaterna hotade att avvika från den traditionella välfärdsstaten var detta därför en kritik

som med större rätt skulle ha riktats mot dem själva. Men för en sådan motoffensiv var moderaterna inte rustade den gången.

Kravet på liberalisering

Vi har hittills uppehållit oss mest vid den socialdemokratiska avvikelsen från traditionell politik men det finns naturligtvis även anledning att fråga sig om det till äventyrs finns någon grund för att påstå att borgerlighetens krav på en liberalisering av samhället innebär ett ideologiskt omtänkande, eller kanske snarare skulle vara en återgång till en tidigare samhällsform och sålunda en reaktionär tendens.

Båda påståendena synes felaktiga. För det första var Sverige förr i tiden endast i viss mening liberalt. Tom yttrandefriheten var försedd med åtskilliga tabun. Religionsfriheten var långt fram i tiden begränsad. Det var ofta, huvudsakligen av ekonomiska skäl, näst intill omöjligt för stora ungdomsgrupper att skaffa sig en högre utbildning, för att endast nämna ett par exempel. (I denna liberalisering har även socialdemokratin spelat en värdefull roll.) För det andra är det naturligt att vid kraftiga ändringar i samhällsstrukturen helt nya problem uppkommer som kan lösas i liberal anda — eller genom regleringar och förbud. Det nya teknologiska samhället skulle helt enkelt vara omöjligt utan en höjning och spridning av utbildningen.

Vilket samhälle vill vi ha?

Det föregående resonemanget kan sammanfattas på följande sätt: För många människor kan kanske politiken i dag te sig som en fråga om vilket parti som tek-

niskt bäst handhar landets politik eller, något mera tillspetsat, om politiska problem i första hand skall lösas genom statliga åtgärder, vilka sedan lämnar en viss andel åt privata initiativ, eller tvärtom i första hand genom privata åtgärder som sedan, när så anses oundgängligt, kompletteras av statlig ledning. Sett i ett större — och längre — perspektiv rör det sig emellertid om något mycket mera centralt och som spänner över betydligt mera än det ekonomiska fältet: vilket slags samhälle vill vi utveckla?

Denna frågeställning kan man inte lösa genom något tal om att skapa nationell enighet (vilken i sig naturligtvis är önskt)

Man kan inte både socialisera och behålla ett i olika avseenden fritt samhälle.

värd) utan endast genom att medborgarna blir medvetna om att de står inför ett val; man kan inte både socialisera och behålla ett i olika avseenden fritt samhälle. Tills medborgarna tagit ställning till denna principfråga synes en fortsatt blockpolitik vara ofrånkomlig. Troligen kommer inte utvecklingen i endera riktningen att vara rätlinjig. Beroende på olika faktorer kommer utvecklingen ibland tyckas gå, än åt det ena, än åt det andra hållet men på sikt kommer man att kunna se utvecklingens huvudinriktning.

För egen del är jag inte tveksam om vilken denna huvudinriktning i Europa kommer att bli.

Men den kommer att bli uppenbar olika snabbt i olika länder. I Frankrike där man egentligen först nyligen (bortsett från den korta Blumregeringen i slutet av 30-

talet) konfronterats med hur det livliga socialistiska ideologiserandet klarat sig vid kontakt med verklighetens grå ljus förefaller det vara en lång väg innan socialismen åter skulle kunna få grepp om människorna.

I Storbritannien har det konservativa partiet under Mrs Thatchers ledning fått så lång tid på sig att genomföra viktiga reformer i tidens anda att det ter sig svårt att tänka sig ett allvarligt bakslag inom över-skådlig tid.

Västtyskland är mindre säkert. Här finns en del speciella faktorer som kan verka i annan riktning. Landet har förlorat två krig som satt sina spår bland annat i uppkomsten av nationalsocialismen. Västeuropa har kanske inte heller alltid behandlat Tyskland på det klokaste sättet. Vidare känns i Tyskland läget mellan de två blocken och delning av landet som särskilt utsatt, med ibland en ganska stark

miljörörelse som ett indirekt resultat. Men man ser i dag inte någon tydlig tendens till stärkning av den socialistiska sidan.

Det är egentligen i Skandinavien som läget på kort tid ter sig mest ovisst. Alla länderna har bakom sig många år då en snabb ekonomisk världsutveckling kombinerats med socialdemokratiska regeringar. Detta har givit socialdemokratin ett delvis ganska oförtjänt rykte för teknisk och politisk effektivitet. Man inser inte alltid den nya anda, som delvis genom 1968 års händelser, inklusive Olof Palmes maktövertagande, givit politiken en delvis ny inriktning. Det i det föregående nämnda exemplen borde fått de flesta att inse rörelseriktningen, men så har uppenbarligen inte skett ännu. Tvärtom har socialdemokratiska skribenter tagit glädjeskutt och förklarat att den liberala vågen nu ebbat ut.